

VNG-Richtlijn Vervreemding Gemeentelijk Cultuurgoed 2016

Ten geleide

Reeds in 1992 hebben wij u in samenwerking met het Rijk een Richtlijn voor het afstoten van een deel van het gemeentelijke cultuurbezit, zijnde kunstwerken uit de Beeldende Kunstenaars Regeling/BKR, doen toekomen. Deze is door veel gemeenten gehanteerd zonder juridische of andere bijzondere problemen. Voorts hebben wij meegewerkt aan de achtereenvolgende versies van de Leidraad voor de Afstoting van Museale Objecten/LAMO van de Museumvereniging en haar voorgangers. Maar het financiële deel c.q. de aanwending van de afstotingsgelden louter voor nieuwe museale objecten hebben wij als VNG niet onderschreven. Omdat lokale overheden onze BKR-richtlijn breder toepasten hebben wij in 2012 een verbrede en geactualiseerde VNG-Richtlijn Afstoting Cultuurbezit gepubliceerd. Thans treedt per 1 juli 2016 de Erfgoedwet in werking, deze bevat nieuwe bepalingen over de vervreemding van cultuurgoed door de overheden. Daarom ligt er nu een wederom geactualiseerde VNG-Richtlijn Vervreemding Gemeentelijk Cultuurgoed.

Erfgoedwet

Gemeenten hebben veel cultuurbezit. Het gaat onder andere om roerend cultureel erfgoed, in de Erfgoedwet cultuurgoed genoemd, zoals schilderijen en beelden, maar ook om cultuur- en natuurhistorische objecten zoals huisraad, kleding en dode dieren. Het bevindt zich bijvoorbeeld in het gemeentehuis, op straat, bij scholen of als het van bijzondere waarde is in de kunsttuin/centrum voor beeldende kunst of de lokale musea. Er liggen ook voorwerpen in depots. Dit alles is onderdeel van wat wordt genoemd de Collectie Nederland. Het Rijk wil die objecten die van grote waarde zijn voor ons land behouden. Daartoe zijn er bepalingen in de Erfgoedwet opgenomen. Paragraaf 4.2. van deze wet regelt de procedure als de gemeente een individueel cultuurgoed of een verzameling cultuurgoederen wil vervreemden. Deze hebben wij als nieuwe stap 3 in onze Richtlijn opgenomen.

Gemeentelijk stappenplan

Wij zijn van oordeel dat bij afstoting/vervreemding van cultuurbezit niet zozeer financiële motieven leidend moeten zijn, maar inhoudelijke aan het gemeentelijke en/of museale beleid te herleiden keuzes. Om die reden raden wij gemeenten dringend aan om de volgende stappen te (doen) doorlopen indien zij hun cultuurgoed willen (laten) afstoten.

Stap 1. Gemeentelijke beleidsvisie/beleidsplan (en visie/plan museum)

Het is raadzaam om te starten met een gemeentelijke beleidsvisie of beleidsplan. En het verdient aanbeveling bij de voorbereiding en/of toetsing ervan externe deskundigheid in te schakelen. Ook om de waan van de dag zoveel mogelijk uit te sluiten. Indien het cultuurgoed in een museum betreft ligt het voor de hand ook een visie en een plan van het museum te vragen.

Stap 2. Waardering en herkomstonderzoek (en collectieplan museum)

Het is noodzakelijk om voor de waardering van cultuurbezit een kunsthistoricus, restaurator en/of deskundige commissie in te schakelen. Deze kan waarden aan de hand van in ons land gebruikelijke inhoudelijke criteria. Overheden en instellingen hebben in dat kader decennia lang de categorie-indeling van het Deltaplan Cultuurbehoud gehanteerd: Categorie A en B werden gezien als respectievelijk de top en de subtop van het Nederlands cultuurgoed, C gold als ondersteunend aan de

doelstelling van het museum en/of overheid en D als niet passend binnen de collectie, total loss e.d. Het referentiekader was de 'Collectie Nederland': een toen nieuw begrip om alle openbare collecties in Nederland mee aan te duiden. In 2013 heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/RCE de publicatie 'Op de museale weegschaal. Collectiewaardering in zes stappen.' laten verschijnen. Deze kan ook door gemeenten worden toegepast. De waarderingscriteria kennen vier hoofdgroepen. De eerste omvat de formele kenmerken zoals herkomst, conditie en zeldzaamheid. De overige drie groepen criteria hebben betrekking op de waardedomeinen cultuurhistorisch (de traditionele 'expertwaarden'), sociaal-maatschappelijk en gebruik. Die drie groepen zijn in principe gelijkwaardig, maar de gebruiker kan desgewenst zelf een hiërarchie aanbrengen. Om tot het cultureel erfgoed te worden gerekend, moet een object/cultuurgoed of (deel)collectie/verzameling overigens wel aan minstens één criterium uit de groep 'cultuurhistorisch' voldoen. Tevoren heeft de RCE een brede consultatie verzorgd, ook bij ons. De handreiking wordt derhalve thans breed gedragen.

Ook moet door gemeenten naar de herkomst gekeken worden, bijvoorbeeld of het cultuurbezit door schenkingen, erfstellingen, legaten, aankopen e.d. in bezit verkregen is en welke voorwaarden daarbij gelden. Gelet op deze laatste kan soms niet of beperkt afgestoten worden. Ten aanzien van BKR-werken gelden bijzondere bepalingen, zie onze ledenbrief 'Afstoten van BKR-werk' uit 1992.

Indien het cultuurbezit in een museum betreft dan wordt een collectieplan noodzakelijk geacht. Dit kan ook aan de orde zijn indien de gemeente zelf een grote eigen collectie in beheer heeft.

Stap 3. Bekendmaking vervreemding met of zonder advies

Paragraaf 4.2. van de Erfgoedwet regelt de procedure als de gemeente een individueel cultuurgoed of een verzameling cultuurgoederen wil vervreemden oftewel de overdracht van het eigendom naar iemand anders door bijvoorbeeld verkoop, schenking of ruil. Het voornemen daartoe moet door burgemeester en wethouders bekend gemaakt worden. En bij het vermoeden van landelijke betekenis en het vervreemden aan een niet-overheid dient door het college een adviescommissie van deskundigen ingeschakeld te worden. Indien deze commissie van oordeel is dat het cultuurgoed of de verzameling bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis heeft en onvervangbaar en onmisbaar is voor het Nederlandse cultuurbezit dan moet het college dit melden aan de minister van OCW. Deze heeft vervolgens 13 weken tijd om een besluit te vernietigen of het cultuurgoed of de verzameling aan te wijzen als beschermd.

Stap 4. Bij afstoting: om niet herplaatsen of verkopen

Indien de gemeente op basis van de bevindingen op basis van de stappen 1 en 2 besluit om voorwerpen af te stoten en de minister van OCW dat niet heeft belet gelet op stap 3, dan kan ze de keuze maken tussen om niet herplaatsen of verkopen.

Indien het bezit binnen de eigen lokale samenleving openbaar zichtbaar blijft dan kan het beste gedacht worden aan 'om niet'. Indien het echter tot buiten de gemeente wordt verplaatst dan ligt verkoop eerder voor de hand, omdat het cultuurbezit bij de oorspronkelijke verkrijging uit de algemene gemeentelijke middelen is betaald.

Bij verkoop dient een prijs te worden bepaald door een deskundige taxateur: dit kan de marktprijs zijn of de eerder door de gemeente betaalde prijs met index. Bij verkoop van kunstwerken jonger dan 70 jaar kan tevens zogeheten volgrecht aan de kunstenaar verschuldigd zijn op basis van de Auteurswet.

Stap 5. Herplaatsings- of verkoopvolgorde

De gemeente moet voorts de keuze maken ten gunste van wie ze haar cultuurbezit wil herplaatsen of verkopen.

Bij herplaatsing om niet of verkoop kan aan de onderstaande volgorde worden gedacht:

- (herplaatsing bij) niet-commerciële lokale (culturele) instellingen in de eigen gemeente, waarbij de openbare toegankelijkheid een aandachtspunt kan zijn.
- (herplaatsing bij of verkoop aan) een andere overheid, waartoe in de praktijk ook een niet-commercieel museum elders in ons land gerekend zal worden (bij grote waarde).
- (verkoop aan) derden in ons land bijvoorbeeld via de plaatselijke kunstuitleen of een veiling (bij reguliere of weinig waarde).
- (verkoop) buiten ons land (bij reguliere of weinig waarde).

Enkele decennia geleden was er regelmatig sprake van ruil van cultuurbezit tussen gemeenten, met name omdat ze veel BKR-kunstwerken tegelijk in bezit kregen en hielden. Dit ligt thans logistiek lastiger, want eenieder is in een andere fase van bezit en eventuele herijking ervan.

Stap 6. Opruimen restcategorie

Het kan gaan om grote of breekbare voorwerpen. De gemeente kan trachten om deze tentoon te doen stellen in semi-publieke nutsbedrijven.

Daarnaast kan het voorwerpen betreffen die total loss zijn. Deze kunnen na contact met de kunstenaar of diens erfgenamen vernietigd worden. Of ze kunnen, indien mogelijk, aan hen teruggegeven worden. Dit laatste kan ook gebeuren bij niet-herplaatsbare of -verkoopbare voorwerpen die niet van landelijke betekenis zijn.

Stap 7. Bestemming opbrengst

Indien het cultuurbezit in eigendom en beheer van de lokale overheid betreft dan ligt het voor de hand dat de opbrengst van de afstoting/vervreemding terugvloeit naar de algemene gemeentelijke middelen. Het kan zijn dat de gemeente vervolgens een culturele of maatschappelijke bestemming eraan geeft.

Indien het bezit binnen een museum betreft in eigendom of gesubsidieerd door de gemeente, dan ligt dit punt gevoeliger. Zoals gemeld beveelt de LAMO aan om de opbrengst te besteden aan nieuwe museale objecten. Wij zijn echter van oudsher van oordeel dat de besteding breder kan zijn. Wij geven gemeenten wel in overweging om de gelden in eerste instantie aan te wenden voor het betrokken museum als geheel.